

O NOUA INSCRIȚIE DE LA TROESMIS

Andrei Opaț

Localitatea antică Troesmis, situată în una din cele mai bogate zone arheologice ale Dobrogei, continuă, prin materialul său epigrafic, să-și lămurească zi de zi trecutul.

Inscripția pe care ne propunem să o prezentăm în această comunicare, fără a aduce informații de o importanță covârșitoare, ne furnizează totuși unele date noi pe care le vom sublinia la momentul potrivit.

Este un *titulus funerarius* pe un altar paralelipipedic din calcar, care a fost folosit ca piatră de placaj la unul din turnurile de pe latura nordică a cetății de vest. Dimensiunile sînt: lungimea = 1,60 m., lățimea = 0,60 m., grosimea necunosându-se, el fiind încastrat în asiza a doua a turnului. Pentru a putea să-și îndeplinească noua funcție, coronamentul și baza au fost martelate, serioase lovituri primind și părțile lui laterale cu prilejul potrivirii lui în zid, ocazie cu care a avut de suferit și textul inscripției, în special latura stîngă a lui. Textul inscripției (Pl. I; fig. 1), are o lungime de 0,75 m. și o lățime de 0,58 m. Înălțimea literelor este de 6 cm., ea păstrîndu-se constantă pînă la sfîrșitul inscripției. Literele sînt gravate elegant, îngrijit, cu apices, prezentînd unele elemente caracteristice secolului al II-lea e.n.¹). Aceste elemente sînt vizibile mai ales la R (cu piciorul prelungit spre dreapta), L (cu bara orizontală ondulată), M (cu barele exterioare ușor oblice), formele largi ale unor litere rotunde cum ar fi O și C. Excepție de la eleganța amintită face sfîrșitul ultimelor trei rînduri unde, datorită friabilității pietrei, lapidul nu a putut realiza litere mai clare, acestea păstrîndu-și însă proporțiile la fel ca și cele anterioare. Ligaturile, impuse de lipsa spațiului sînt frecvente, ele întîlnindu-se aproape în cadrul fiecărui rînd Astfel în R₂ avem V + A, în R₃ avem M + A, în R₅ — L + X, în R₆ — L + A, în R₈ — E + T și M + I + A, iar în R₇ — V + N. Tot pentru a economisi spațiul, la sfîrșitul lui R₆, litera O din *coniux* a fost gravată mai mic. Hedera nu a fost întrebuițată la despărțirea cuvintelor decît în primele două rînduri și în ultimul, unde de altfel spațiul și permitea folosirea lor.

Datorită martelării părților laterale ale altarului am recurs la următoarele întregiri:

în R₂ am întregit C (aius); în R₃ [v] et (erano); în R₄ am întregit în mod

* Ne facem o plăcută datorie mulțumind d-lui prof. N. Gostar pentru sfaturile binevoitoare și materialului documentar pus la dispoziție cu generozitatea-i binecunoscută.

1. Cf. R. Vulpe „Canabenses și Troesmensenses“, în SCIV, 3—4, 1953, p. 559—562.

ipotetic imm (uni) ; în R₅ [vi] xit ; în R₆ De [nt] ria ; în R₇ co [ni] ux ; în R₈ Firmian [us] ; în R₉ [f] il (i) și posuerun [t].

Motivarea acestei întregiri o vom face pe parcursul comunicării. Lectura ar fi următoarea :

D (is) M (anibus)
[C (aio)] Val (erio) Firmo
[v] et (erano) leg (ionis) V Mac (edonice) ex
[imm (uni) (?)] domo Nicia (sic)
[vi] xit ann (is) LX De-
[nt (?)] ria Procula co-
[ni] ux et Valeri Fir-
minus et Firmian [us]
[f] il (i) posuerun [t]

Este vorba deci de un veteran, Valerius Firmus, originar din Nicaea care, după îndeplinirea stagiului militar, a rămas în continuare la Troesmis.

Lui îi pun piatra funerară membrii familiei sale compusă din Dentrina Procula — soția și cei doi fii — Valerius Firminus și Valerius Firmianus.

Veteranul Valerius Firmus, după numele său pare a fi un vechi cetățean roman. *Cognomenul* său — Firmus — este destul de frecvent întâlnit la Troesmis. Avem, astfel, încă doi omonimi : Valerius Firmus eliberat din armată în anul 134 e.n.²⁾ și Caius Valerius Firmus centurion al legiunii I Italica, care ridică între anii 173—179, după ultima datare,³⁾ două altare în onoarea lui Tiberius Claudius Pompeianus.

Din cauza stricăciunii pietrei prenumele veteranului nostru nu-l putem ști cu certitudine, noi întregindu-l în mod ipotetic C (aius).

El are domiciliul legal în orașul Nicaea din Bithynia. Faptul că respectivul oraș apare în inscripție sub forma Nicia nu trebuie să ne mire, denumirea aceasta fiind destul de frecventă. Astfel pe cenotaful de la Adamclisi, orașul apare sub forma de Nici⁴⁾ și Nice⁵⁾, Mommsen arătând că cele două denumiri se referă la „Nicaeam Bithyniae“⁶⁾.

În ceea ce privește rangul său militar este foarte greu să ne pronunțăm, piatra fiind spartă în locul respectiv pe o suprafață de 14 cm. Cu mare greutate se poate observa un M, care ne face să ne gândim că ar putea proveni din cuvântul *imm (unis) (?)*, sau în cazul cînd litera M ar fi în ligatură cu A, la cuvîntul *imag (inifer ?)*. Ultima variantă este mai greu de admis avîndu-se în vedere faptul că prescurtarea frecventă a respectivului grad militar este „*imag*“, și nu „*ima*“.

Familia lui Valerius Firmus nu este prea numeroasă. Soția sa, Dentrina Procula, are un vechi gentiliciu roman. Din acesta, datorită spărturii de la începutul rîndului șase, nu se păstrează decît literele DE, urmează spărtura amintită pe o suprafață de 9 cm. apoi RIA. Din onomastica latină cunoscută de noi numai trei gentilicii ar corespunde : Decrius⁷⁾, Dentrus⁸⁾ și Dextrius⁹⁾. Spațiul de 9 cm. de la începutul rîndului șase fiind prea mare pentru a fi rezervat literei C din Decria, ne determină să optăm pentru unul din ultimele două gentilicii ; aceasta cu atît mai mult cu cît în rîndul respectiv lapicidul a căutat să economisească la maximum spațiul, recurgînd la ligatura L + A iar litera O din *conivx* a redus-o la jumătate.

2. CIL III, 6178.

3. CIL III, 6176 ; A. I. Iațimirschi, „Arheologhiceskie izvestia i zametki“, Moscova, an. 5, nr. 3, 1897, după N. Gostar „Mislunea lui Tiberius Claudius Pompeianus la Gurile Dunării.“, în *Apulum* VII/I, 1968, p. 381—390 ; V. Pârvan „Salsovia“, N. 1, 16, este de părere că centurionul Cornelius Firmus care ridică un altar onorific la Bârboși (CIL, III, 7514=778) este aceeași persoană cu C. Val. Firmus din CIL III, 6176. În acest caz am avea trei altare ridicate de C. Val. Firmus.

4. CIL, III, supl., 14214 (1,7)

5. CIL, III, supl. 14214 (2,4)

6. CIL, III, supl., p. 2316⁵⁰

7. CIL, VI, indice, p. 72.

8. *Ibidem*, p. 73.

9. CIL III, 14370°

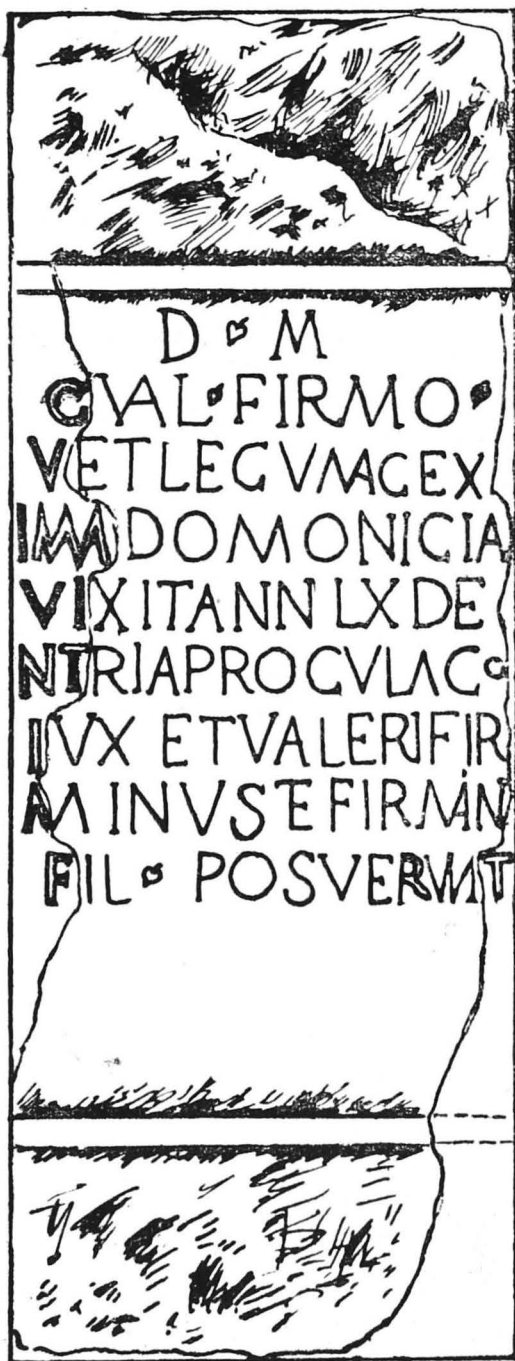

Fig. 1 Inscriptia funerară din Troesmis.

— Desen —

Abb. 1 Großschrift aus Troesmis.

— Zeichnung —

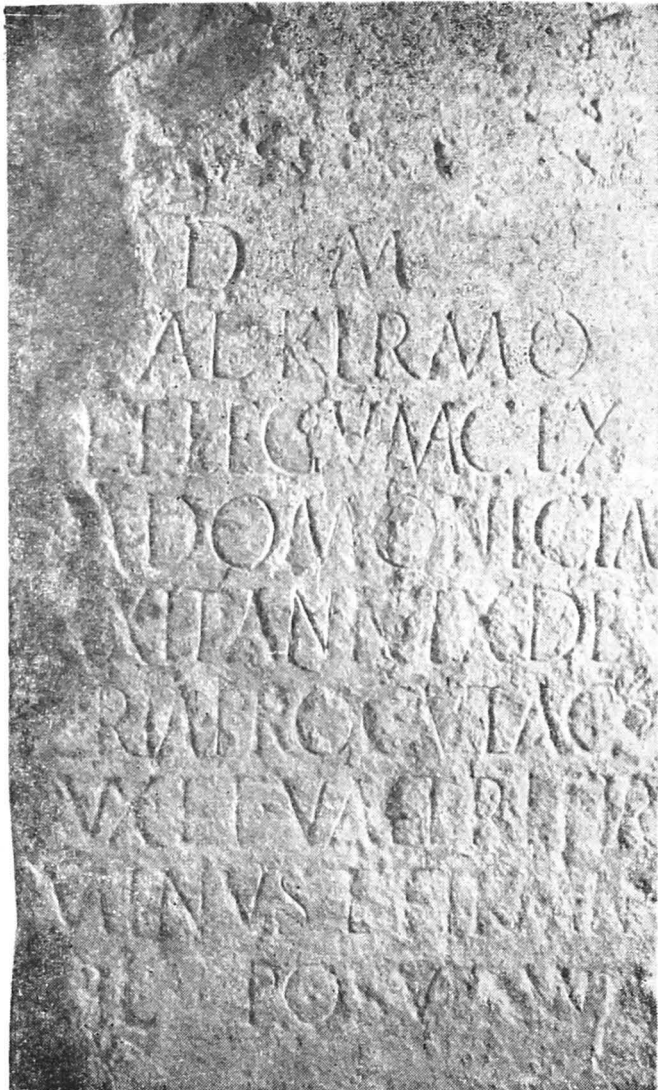
FINE NEUE INSCRIFTE AUS TROESMIS
(Zusammenfassung)

Der Verfasser beschreibt einen Todenaltar, welcher in einer des westlichen Türme der Burg, von Troesmis eingemauert war.

Der Altar wurde zur Erinnerung an C. Valerius Firmus, ein Veteran der legio V. Macedonica, von seiner Frau Dentria und seinen zwei Söhnen Valerius Firminus und Valerius Firmianus errichtet.

Wegen den nachträglichen während der Einmauerung erlittenen Beschädigungen, ist der Verfasser zu einer ganzen Reihe von hypothetischen Ergänzungen gezwungen wie z.B. der Vorname C (aius) ? des Veteranen, dessen Grand — immunis (?) — sowie der nomen seiner Frau — Dentria(?) oder Dextria(?).

Die Inschrift zeigt noch einmal das die Rekrutierung der Soldaten der legio V Macedonica aus den östlichen Provinzen vorgenommen wurde; da diese Rekrutierung besonders während der Regierungszeit Vespasian-Traian bevorzugt wurde, ist der Verfasser geneigt die Inschrift zwischen den Jahren 125—150 einzuordnen.

Pl. I Inscriptia funerară din Troesmis

— Fotografie —

Taf. I Grabinschrift aus Troesmis.

— Photographie —

În ceea ce privește cuvîntul *convix*, datorită corectitudinii limbii sîntem înclinați să credem că lapicidul a scris corect: *convix*, în spațiul lipsă de 5 cm. de la începutul rîndului șapte putînd încapa litera N în ligatură cu I deși și forma *coiux* este destul de frecventă în provinciile romane¹⁰).

Cei doi fii: Valerius Firminus și Valerius Firmianus, poartă nomenul tatălui, cognomenele lor fiind și ele derivate din cognomenul tatălui.

Remarcăm o formulă relativ des întrebuițată pentru economisirea spațiului: gentiliciul Valerius al celor doi frați a fost pus la nominativ plural pentru a se evita repetarea lui la cel de al doilea frate.

O datare precisă a inscripției este dificil de făcut. Grafia inscripției așa cum arătăm mai sus ar data inscripția în limitele secolului al II-lea e.n.

O prezumție atrăgătoare, care în cazul adevărării ei ar contribui la o datare mai precisă a inscripției, ne este sugerată de prezența la Troesmis între anii 173—179 e.n. a lui Caius Valerius Firmus, centurion al legiunii I Italica. Faptul că acesta are același gentiliciu și cognomen cu veteranul din inscripția noastră ne îndeamnă să credem că centurionul legiunii I Italica ar putea fi nepotul veteranului, respectiv fiul unuia din cei doi fii ai acestuia care, conform obiceiului, a primit numele bunicului. În acest caz prenumele veteranului răposat ar putea fi tot Caius. Dacă plasăm moartea veteranului la mijlocul secolului al II-lea între acesta și centurionul Firmus ar fi o diferență de o generație în care i-am putea așeza pe cei doi fii ai veteranului.

În privința rudeniei sau poate chiar a identității veteranului din inscripția noastră cu cel prezent în lista soldaților care au primit *honesta missio* în anul 134 c.e.n., este greu să ne pronunțăm. Faptul că veteranul Valerius Firmus în inscripția noastră este un *ex* iar cel din 134 e.n. este amintit ca simplu soldat, ne îndeamnă să fim rezervați.

Prezența acestor trei inscripții la Troesmis în care un Firmus este lăsat la vatră, altul moare ca veteran stabilit probabil în teritoriul Troesmens, lăsînd în urma lui doi urmași iar ultimul apare ca militar activ dar tot în zona Troesmis, atestă în mod cert statornicirea neamului Valerii în *territorium Troesmense*.

Un alt lucru important relevat de inscripția noastră este faptul că Valerius Firmus are domiciliul legal în orașul Nicaea din Bithynia. Noua inscripție vine să ateste încă odată mai mult faptul că recrutarea soldaților legiunii a V a Macedonica se făcea din provinciile orientale ale imperiului.

De asemenea inscripția vine să întărească locul de frunte pe care-l ocupa provincia Bithynia în cadrul sistemului de recrutare militar roman, Caius Valerius Firmus este al optulea soldat care are domiciliul legal într-un oraș din Bithynia, provincie care a fost unul din focarele de emigrație ale coloniștilor micro-asiatici spre provinciile balcanice¹¹).

Din enumerarea făcută de G. Forni¹², referitoare la locul de origină al soldaților legiunii a V a Macedonica, se observă că majoritatea celor din Orient sînt recrutați în perioada Vespasian-Traian. În cazul că și veteranul din inscripția de față a fost recrutat în această perioadă am avea un argument în sprijinul datării inscripției între începutul celui de al doilea sfert al sec. II e.n. și mijlocul acestui secol.

Un ultim element nou adus de această inscripție constă în îmbogățirea onomasticii romane din Moesia inferior. În acest sens numele soției defunctului — Dentria Procula — este inedit pînă acum pentru această provincie, el fiind mai des întilnit în provinciile Dalmato-Pannonice.

10. H. Mihăiescu „Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Roman“, Buc. 1960, p. 107.

11. V. Velkov et M. Taceva „Éléments orientaux méditerranéens en Thrace et Mésie“ în Bulletin, XI, 1973, 1—2, p. 83.

12. G. Forni „Il reclutamento delle legioni da Augusto a Diocleziano“ Milano-Roma, 1953, pp. 184, 224.

